

Владислав Верстюк,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу історії
Української революції 1917-1921 рр.,
Інститут історії України НАНУ,
Vladyslav Verstiuk
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department
of History of the Ukrainian Revolution, 1917-1921,
Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine,
vverst@ukr.net

**Соборність: ідейно-теоретичне підґрунтя
та спроба реалізації
(до 100-ліття проголошення Акту Злуки)**

**Sobornist: ideological and theoretical basis
and the attempt of realization (dedicated
to the 100th Anniversary of the Act Zluky)**

Стаття присвячена об'єднанню в одну соборну державу західних і східних українських земель, яке увійшло в історію як Акт Злуки. Ця подія була однією з найвидатніших в історії Української революції 1917–1921рр. На основі аналізу ґрунтового історіографічного доробку, використання джерельного та мемуарного матеріалу автор висвітлює як генезу формування соборницької ідеї, так і реальну спробу її втілення в умовах завершення Першої світової війни, переформатування політичної мапи Центральної та Східної Європи. В головний фокус дослідження потрапили події пов'язані з виникненням Західноукраїнської Народної Республіки, її протистояння з Польською державою, а відтак пошуки союзника у цій боротьбі. В умовах кінця 1918 – початку 1919 рр. ним могла бути лише Велика Україна

репрезентована Українською Народною Республікою. Важлива увага приділяється аналізу правових підстав та колізій, які підготували підписання Акту Злуки 22 січня 1919 р.

Ключові слова: соборницька ідея, Акт Злуки, Українська революція 1917–1921 рр., Перша Світова війна, Українська Національна Рада, Директорія УНР.

The article is devoted to the unification of the united state of the western and eastern Ukrainian lands, which entered into history as the Act Zluky. This event was one of the most prominent in the history of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. Based on the comprehensive historiographic works and sources as well as memoirs, the author highlights both the genesis of the idea of unity and the real attempt to implement it in the conditions of the completion of the World War I and reformation the political map of Central and Eastern Europe. The study was focused on the events associated with the formation of the Western Ukrainian People's Republic, its confrontation with the Polish state, and the search for an ally in this struggle. In the conditions of the end of 1918 and the beginning of 1919, only the Great Ukraine represented by the Ukrainian People's Republic could have been that ally. Great attention is paid to the analysis of the legal grounds and conflicts that enabled the signing of the Act Zluky on January 22, 1919.

Key words: the idea of unity, the Act Zluky, the Ukrainian Revolution of 1917–1921, the World War I, the Ukrainian National Council, the Directory of the UPR.

В історії Української революції 1917–1921 рр., столітній ювілей якої Україна осмислює протягом останніх двох років, є, на мою думку, дві дати, два моменти, які визначають її історичний сенс, роблять актуальними на багато десятиліть вперед. Це проголошення державної незалежності 11 (22 за новим стилем) січня 1918 року, а рівно через рік у той самий день об'єднання в одну соборну державу західних і східних українських земель, яке увійшло в історію як Акт Злуки. Ці дві дати віншують апогей Української революції, прагнення українців до власного державного життя на своїх етнічних територіях. Важливість цих подій відчувається сьогодні з особливою гост-

ротою, адже як і тоді ми ведемо війну із зовнішнім агресором, який намагається відірвати від нас наші суверенні території і загрожує нашій незалежності. Суголосність в межах такого тривалого проміжку часу як століття, а до того ж ХХ – початку ХХІ століття, часу наповненого великою кількістю масштабних подій, часу з значною динамікою суспільних змін, – ще одне переконливе свідчення екстра важливості предмету нашої сьогоднішньої уваги. Тоді 1919 р., високо злетівши в своїх стремліннях, Українська Народна Республіка не змогла закріпити свої досягнення у боротьбі із зовнішніми силами, насамперед російськими більшовиками. Відновлення державності довелося чекати понад сім десятиліть, які вартували українцям неймовірних випробувань та втрат. Високий злет і гіркий присмак поразок змушують не лише до урочистого святкування цієї події, але й до глибокого осмислення її сутності та аналізу причин, які не дали реалізуватися цій ідеї століття тому.

В сучасній історіографії Української революції обидві дати – і ухвала ІV Універсалу, і Акт Злуки є підвалинами, на яких вибудовується архітектоніка вивчення загальних проблем революції, особливо тих аспектів, які стосуються історії державотворення, націології та формування української політичної думки. Не секрет, що Українська революція вивчається переважно у вузьких хронологічних рамках 1917–1921 рр. Ця «вузькість» має свої певні переваги, змушує скрупульозно вивчати та аналізувати джерельний матеріал, відслідковувати дуже тісні причинно-наслідкові зв'язки, докопуватись до таких деталей, які зовсім не потрапляють в поле зору дослідників, які працюють на великому хронологічному просторі. В цьому сенсі історики мають великі напрацювання, здійснені за останні майже 30 років. Пригадується, коли 1990 р. у зв'язку з підготовкою Народним рухом України живого ланцюга між Львовом та Києвом до Інституту історії посипались запити на коментарі про події січня 1919 р. та їх наслідків, ми змушені були вишукувати та зводити окремі фрагменти зі спецфондівської літератури, щоб відтворити бодай фрагментарно і поверхнево цю подію. І на її підставі

робити свої перші несміливі коментарі, щодо необхідності докорінної зміни парадигми революції, наповнення її новим змістом. З того часу пройшло майже три десятиліття. Вони не були втрачені українською історичною наукою, яка зазнала величезних позитивних змін, наростила кадровий потенціал, відкинула радянську історичну догматику, збагатилася знанням світової історіографії. Тому і з вивченням проблем соборності ситуація докорінно змінилася. Можна сміливо говорити про існування сучасної розгалуженої історіографії проблеми¹. Як стверджує відомий історіограф Я. Калакура, за останні два десятиліття «оприлюднено більше сотні узагальнюючих і монографічних досліджень, майже 350 статей, захищено декілька дисертаційних робіт, присвячених як Акту Злуки, так і історії українського соборництва»². Він називає зокрема прізвища В. Великочого, І. Гошуляка, О. Реєнта, Б. Савчука, до яких я б додав Р. Пирога, В. Смолія, В. Солдатенка, Т. Бевз, М. Литвина, О. Любовець, О. Павлишина, Р. Тимченка, В. Ткаченка, та багатьох інших³.

Завдяки творчій роботі згаданих і незгаданих дослідників проблеми вдалося детально відтворити й прописати широкий контекст зародження та генези соборництва. Відслідковано вплив соборницьких прагнень на розвиток української суспільно-політичної думки, розкриті їх присутність в програмах політичних партій, описано реальні практики комунікації східних і західних українців, розділених кордонами різних держав. Нарешті відтворені та проаналізовані події від постановки питання про об'єднання двох частин України, майже 300 років

¹ Калакура Я. Соборність України в інтер'єрі новітньої історіографії // Соборність України: історичний контексті виклики сьогодення. К., 2015. С. 35-50.

² Там само. С. 35.

³ Див.: Проблеми соборності України в ХХ столітті. К., 1994; Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (До 80-річчя Акту Злуки 22 січ. 1919 р.). К., 1999. 406 с.; Соборність як чинник українського державотворення. К., 2009. 229 с.; Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). К., 2009. 467 с.

відірваних одна від одної, Українською національною радою до затвердження об'єднання Універсалом Директорії, та постановою Конгресу трудового народу України. Не є таємницею і наступний перебіг подій, несуголосність поглядів і дій керівників УНР та ЗУНР, зрештою практична нереалізованість об'єднавчих декларацій. Однак це зовсім не означає, що ця сторінка вітчизняної історії перегорнута дослідниками і не потребує уточнень та нових інтерпретацій. Відомо, що не тільки минуле впливає на сучасність, але й подальший розвиток подій змушує змінювати наші погляди на минуле, особливо ті його періоди, які сьогодні нам здаються доленосними. Історія Української революції це невичерпне джерело для таких рефлексій чи то стосується процесів державотворення, чи формування суспільно-політичної думки, чи поведінкових стратегій великих груп людей, чи фіксування в пам'яті окремих індивідів тієї чи іншої події. Отже, задум цієї значним чином ювілейної статті, полягає в тому, щоб спираючись на здобутки сучасної історіографії свідчення сучасників тих подій та документальні матеріали, розглянути в історичній динаміці і контексті процес формування та розвитку ідеї соборності, а разом з тим висвітлити реальне втілення його в життя в неймовірно складних умовах революції. На мій погляд, такий підхід виправданий тим, що в найближчому майбутньому буде сильним попит не тільки на конкретно-історичний перебіг подій революційної доби, скільки на осмислення ідейного арсеналу, який використовувався Українською революцією. Насамперед це будуть ідеї державо- та націєтворення, демократії, парламентаризму, в тому числі і соборності як уособлення територіальної цілісності держави та способу формування нації, а в зв'язку з останнім формування політики пам'яті та створення відповідних комеморативних практик тамісь пам'яті. В цьому сенсі проблема соборності вимагатиме вивчення її в широкому хронологічному контексті і під найрізноманітнішими кутами зору, оскільки йдеться про глибинні підвалини української національної ідеї, процес самоідентифікації українців та уявлення себе єдиною нацією.

Очевидно, що питання про поразку Української революції теж ще не знято з порядку дослідницьких дискусій. На мою думку, процес підготовки та проведення Акту Злуки може наштовхнути на додаткові відповіді на це питання.

Процес українського націєтворення надзвичайно дискусійна і навіть контroversійна проблема⁴. З одного боку ще в середині 90-х р. минулого століття в українській історіографії завдяки Я. Грицаку утвердилася думка про нормальність модерної української історії, її відповідність історіям сусідніх країн, а з другого, до цього часу і в історичній літературі, і в засобах масової інформації можна прочитати, що процес українського націєтворення не є закінченим, що це нація штучно складена з двох частин галицької та наддніпрянської за певних геополітичних умов. Що Україна є штучним новотвором і таке ін. Ці ідеї взяті на озброєння російською пропагандою, постійно просовуються в публічний простір, їх не цурається і російська історична наука. В якості прикладу назву книжку відомого історика, радянського дисидента Р. Медведєва «Расколотае Украина». На перший погляд може здатися, що автор намагається описати несуголосність різних українських політичних таборів, які в боротьбі між собою за владу часто забували про саму країну, неодноразово кардинально міняли її курс, що в результаті породило величезні світоглядні проблеми в суспільстві, фрагментувало його на окремі частини. Але не все так однозначно. Насправді при читанні книги приходиш до дещо іншого висновку. Авторське бачення України, в яке активно задіяна історія, полягає в тому, що це молода держава, яка з'явилася на карті світу лише наприкінці 1991 р. в силу розпаду СРСР. При цьому вона неймовірно неоднорідна, складається аж з 12 регіонів, які мають свою власну історію та культуру. Ось наприклад, що читаємо про Західну Україну: «За последние 750 лет Галиция никогда не являлась субъектом, но лишь объектом разнообразных исторических манипуляций. Она была не самостоятельным государственным

⁴ Див.: *Касьянов Г.В.* Теорії нації та націоналізму. К., 1999. 352 с.

образованием, а только частью более крупных государств, в большинстве своем враждовавших с Россией. У галицийских украинцев не сформировались собственная аристократия, дворянство как социальный слой и хоть сколько-нибудь значительная прослойка интеллигенции. Кем были галицийские украинцы в польском Львове? Трудолюбивым, но небогатым народом, лишенным сколько-нибудь ярких лидеров /.../ Национальное самосознание галицийцев на протяжении нескольких столетий формировалось в отрыве от аналогичных процессов, происходящих в историческом ядре новой украинской нации, каким являются Левобережье и Правобережье Днепра (а вовсе не Днестра или Буга) /.../ Польское или австрийское влияние здесь было гораздо сильным, даже по сравнению с культурным влиянием Малороссии и других частей Украины. Своей же собственной культуры (если не говорить о культуре быта) галицийцы не могли создать /.../ Между западными и восточными украинцами сильны были и культурные и религиозные различия. В Галичине практически не знакомы были с творчеством не только Пушкина, но и Тараса Шевченко. А как могли думать о единстве православные и греко-католики?»⁵. Зрештою стає зрозумілим для чого автор так довго підводив свого читача до дуже короткого, а б сказав куцого висновка. А він такий: «Только в атеистическом Советском Союзе Западную и Восточную Украину могли объединить в одну союзную республику»⁶. Ось хто виявляється зробив Україну соборною. Дивно це читати в книзі колишнього радянського дисидента, антисталініста. Але часи міняються, змінюються погляди. Якщо Галичина, на думку Медведєва, ніколи не зазнавала російського впливу (очевидно про москвофільство щедро фінансоване Росією він не чув), східна частина України – Слобідська Україна – «на самом деле является исторической областью России: это были пограничные

⁵ *Медведев П.* Расколота Украина. М., 2007. С. 20-27.

⁶ Там само. С. 28.

районы Русского, а не Польского государства»⁷. А де ж Україна, – спитає шокований читач. А її власне й немає. Те, що Медведєв називав ядром нової української нації на берегах Дніпра, виявилось Малоросією («Малороссия – это историческая реальность, которая и поныне жива в народной памяти, в его самосознании. И она куда более реальна, чем, например, Запорожская Сечь»)». Тож не дивуймося, що весь південь України це – Новоросія, де на думку автора, який посилається на «некоторых этнографов», «началось, но так и не завершилось формирование некой новой этнической общности, отличной от населения как «классической» Малороссии, так и тем более Галиции»⁹. Зрозуміло, що спосіб історіописання, обраний Медведєвим, приводить його і до відповідних висновків. Він щиро дивується як можна створити єдину для всієї України історію, коли такої у неї не було, як не було й незалежної державності до 1991 р. Автор одночасно стверджує, що українська національна ідея виявилася яловою, тому що Україна не пережила таких об'єднуючих процесів, як наприклад Німеччина чи Італія, бо Петлюра не був Бісмарком, а Бандера – Гарібальді. Що на це скажеш?

Такий спосіб думання, як я вже говорив вище, характерний не лише для якогось одного автора. Це дискурс викривленого дзеркала, через яке російська історіографія (не буде великої помилки, коли скажемо і політична еліта, і зрештою більшість суспільства) розглядає сучасне і минуле України, відмовляючи їй в праві на власний шлях і вибір, а тим паче історію. Прочитую ще одного російського історика Александра Смірнова, автора книги «История Южной Руси», яка вийшла у Москві 2008 року ще задовго до захоплення Криму та частини Донбасу, але чудово свідчить, що проект «Новоросії» ретельно готувався заздалегідь, принаймні вкладався у голови росіян. Ідея книги

⁷ Там само. С. 28

⁸ Там само. С. 38.

⁹ Там само. С. 43.

дуже схожа на попередню, але подана примітивно: Україна – це міф, який не має історичного опертя. Цитую автора: «в современной украинской истории не исследуется ее фундаментальная проблема: как и когда Южная Русь превратилась в Украину, а малороссыяне Поднепровья и русины Галиции стали украинцами /.../ Совершенно игнорируется позднее возникновение украинского языка как русско-польского диалекта /.../ Замалчивается или преднамеренно не замечается факт того, что и в XVII в. южнорусские земли сохраняли имя Руси... Особенно настойчиво замалчивается факт того, что термин «Украина и "украинцы" никогда не использовался в Галиции, что многие столетия, почти до XX в. здесь господствовали термины Малая Русь, Галицкая Русь, Русское воеводство, русины. Тщательно скрывается факт колоссального влияния на процесс создания Украины и украинцев Австрии, Германии и особенно большевизма»¹⁰ І нарешті такий пасаж: «В украинской исторической науке практически полностью отсутствует свобода слова и дискуссий. Существуют прямые запреты со стороны Министерства образования и науки на исследования целых исторических эпох. Например, Киевской Руси... Следовательно, в такой важной для общественного сознания научной отрасли, как история, отсутствуют самые элементарные демократические свободы. И, прежде всего, свобода слова. Неудивительно, что здесь процветает фальсификация и коррупция, основанная на клановости и землячестве. Низок профессиональный уровень большинства украинских историков, которые не столько изучают, сколько сочиняют украинскую историю. Практически отсутствуют фундаментальные исследования по всей истории Украины, ибо невозможно написать историю Украины до XX века, которой не было»¹¹. Бачимо співзвучність висновків в одній і другій «наукових працях». Вибачаюсь за довге цитування, але воно показове, російська історіографія не визнає не лише самотність розвитку

¹⁰ Смирнов А.С. История Южной Руси. М., 2008. С. 7-9.

¹¹ Там же. С. 9-10.

українських революційних процесів, але й саму історію України, якої до ХХ ст. начебто не було, її видумали і здійснили сподвижники М. Грушевського, натхнені його «Історією України-Руси». Звичайно ці убогі, карикатурні твердження мало кого обходять. Але й у нас трапляються прецеденти, коли кваліфіковані історики не знаходять місця для України в історії скажімо ХІХ ст. Для них поодиноким аргументом історичності виступає наявність держави, яка й творить історію: видає закони, веде війни, примножує території, має свою грошову систему і місце на політичній карті. На мою думку, таке уявлення сильно збіднює історію, бо залишає поза її сторінками масу неймовірно цікавих і доволі складних суспільних процесів, над якими виявляються безсилими найпотужніші держави. Перша світова війна спричинилася до краху чотирьох європейських імперій, докорінно змінила європейську політичну карту, віддавши пріоритет невеликим національним державам. Не оминула вона й Україну, яка в цей час намагалася використати свій шанс. Наскільки вона була готовою і чому не скористалася з можливостей, що відкрилися, спробуємо розібратися у цій статті.

Як правило генеза ідеї соборності в сучасній українській історичній літературі починається з цитування маніфесту Головної Руської Ради, першої української політичної організації Галичини, в якому Рада 10 травня 1848 р. заявила: «Ми Русини Галицькі належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільонів виносить, з котрого пілтретятмільона землю Галицьку замешкує. Той нарід бил колись самодільний, рівнал ся в славі найможнійшим народам Европи, мал свій письменний язик, свої власні устави, своїх власних князів, — одним словом: бил в добрім биттю, заможним і сильним»¹².

Цитуючи цей документ, ми насамперед повинні задуматись над тим, що могло лежати в основі такої декларації. Галичани в першій половині ХІХ ст. дійсно називали себе русинами, але ніколи не вживали назви малороси. На Наддніпрянщині народ

ніколи в XIX ст. не називав себе русинами. Тоді звідки відчуття спільності? Двісті років Галичина і Наддніпрянщина знаходились в різних державно-політичних системах, мали різні конфесії і були позбавлені в першій половині XIX ст. достатньо сильних засобів для комунікації. Почуття такої спільності повинно було бути глибоко закорінене в глибинних пластах історичної свідомості і спиратися на якийсь альтернативний малоросам і русинам етнонім, однаково близький і наддніпрянцям, і галичанам, етнонім, який покривав і об'єднував територію їх проживання. Нема сумніву, що таким етнонімом могла бути лише «Україна». Саме ця і тільки ця назва була однаково близькою обом гілкам народу, в сакральній формі «території-народу» вона була глибоко вкорінена в популярну культуру, пісенну творчість. «Гей, у лузі червона калина, гей, похилилась, чогось наша славна Україна, гей, засмутилась», – співали і на сході, і на заході. В народній пісенній та епічній творчості сакральна Україна завжди уявлялась як єдине тіло від Сяну до Дону. Образ скривдженої України та православної віри, необхідність її оборони надихав козацькі полки Богдана Хмельницького, цей образ мав ще давніше походження. Вперше, як відомо, він згадується в Іпатієвському літописі під 1187 роком, в зв'язку з трагічною смертю князя Володимира Глібовича, за яким «Україна много постана»¹³. Блискучий аналіз вживання літописцями назви «Україна» здійснив С. Шелухин в монографії з такою ж назвою¹⁴. Я не збираюсь переказувати цю працю, зверну увагу на те, що, на переконання С. Шелухина, цей термін вживається як по відношенню до Наддніпрянщини, так і Галичини та інших регіонів. Він як ні один інший є соборним. Абсолютно не біда, що він в домодерні та ранні модерні часи не використовувався як офіційна назва держави. Вона виконувала іншу роль, служила

¹³ Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х томах. Т. 1. К., 1992. С. 172.

¹⁴ Див.: Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. Дрогобич, 1992. 248 с.

мірилом уявлення себе як спільноти, це одночасно і територія і народ, тому «Україна» плаче або радіє. С. Шелухин визначає її як народну назву етнографічної території в її соборній цілості¹⁵. В народних уявленнях «Україна» не має чітких конкретних ознак, це узагальнюючий образ, часто образ матері, яка журиться, опікується своїми дітьми («Зажурилась Україна, що нігде прожити, витоптала орда кіньми маленькі діти»). Звідси вже зовсім один крок до образу матері Батьківщини та уявлення себе як її дітей, тобто єдиного народу. Ретельно опрацювавши Іпатіївський літопис, С. Шелухин приходить до висновку, «що соборна цілокупна назва «Україна» відноситься до цілої етнографічної території, землі українського народу, до його історичних земель»¹⁶. Аналіз західних джерел XVII–XVIII ст. дозволив досліднику прийти до висновку, що «Україна в усіх часописах трактується як окрема земля з своїми окраїнами, пограниччями і межами від Татарії, Московії, Польщі і з окремим населенням, яке уявляє собою окрему націю»¹⁷.

М. Грушевський дотримувався дещо іншої думки. Він теж вважав, що термін Україна був народним на відміну від Руси більше книжної назви принесеної норманами. За Грушевським Україною називалися території на південь від Києва – Подніпров'я – земля козаків. Але коли «Україна звела свої війни з польським панством і виграла свою боротьбу за Богдана Хмельницького, стала вона головою, центром, представницею цілої Української землі від Карпат і до Дону, і під Україною стали розуміти не тільки козацькі сторони, а весь український народ», – твердить М. Грушевський¹⁸. Подібної думки дотримувався І. Франко, в статті «Ukraina irredenta» він стверджує, що 60-ліття козацьких воєн, яке розпочалося триумфом Б. Хмельницького

¹⁵ Там само. С. 139.

¹⁶ Там само. С. 141.

¹⁷ Там само. С. 225.

¹⁸ *Грушевський М.* Хто такі українці і чого вони хочуть // Великий українець. К., 1992. С. 64.

під Жовтими Водами, а закінчилося поразкою І. Мазепи під Полтавою породило масову українську національну свідомість «і се був цілий історичний плюс тих війн»¹⁹. Однак обставини, що склалися, стали на заваді її розвитку.

Після 1654 р. за Лівобережжям України закріплюється назва Малої Русі або Малоросії. Поширення терміну в 18 ст. тісно пов'язується з постаттю Феофана Прокоповича, професора, ректора Києво-Могилянської академії, який став прибічником Петра I та ідеологом модернізації Російської імперії. Однак похідне від цієї назви «малорос» ніколи не виступає як етнонім, а швидше як термін для визначення політичної лояльності частини українців до Російської імперії, тому він не міг виступати в якості об'єднуючого соборницького поняття, залишався регіональним, поки геть не зійшов нанівець під впливом зростання національної свідомості. Отже, соборність українських земель має глибоке історичне підґрунтя, спирається на правічне самоусвідомлення народу як органічної цілості території та етносу.

Після Великої Французької революції, поширення її ідей Європою, поєднання етнічного з територіальним стає підставою для формування національного ідеалу, покладене в основу модерної національної ідеї. В Європі в першій половині XIX ст. все ще домінують імперії, але паростки національного дають про себе знати. Відновлення української держави – «української Речі Посполитої» – в сонмі слов'янських народів стало політичним кредо кирило-методіївських братчиків. Згаданий вище маніфест Головної Руської Ради від 10 травня 1848 р. засвідчив про пробудження національної свідомості і ототожнення українців-галичан одним народом з наддніпрянськими українцями. На думку І. Франка це відбулося під сильним впливом «оживляючих ідей з України, що під Росією»²⁰. І. Франковиділяє три

¹⁹ Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей Івана Франка / Упорядник Д. Павличко. К., 2006. С. 165-166.

²⁰ Там само. С. 168.

фази розвитку цих впливів відповідно до розвитку самого українства в Росії. Перша фаза розпочалася з 20-х років XIX ст. і продовжувалася до початку 50-х років. Галичина читає твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Максимовича. Другу фазу Франко пов'язує з поширенням в Галичині думок кирило-методіївських братчиків. Важливу роль в цьому процесі відіграло знайомство Галичини з творами Тараса Шевченка, яке згодом переросло в культ поета на галицьких землях. П. Грабовський відзначив, що саме «з творами Шевченка вперше проникли з Росії в Галичину кращі віяння визвольної епохи» і «вперше відбулось на ґрунті цих віань справжнє братерське єднання між Австрійською і Російською Руссю»²¹. І. Франко вважав, що ця фаза «принесла немаловажні користі для Галичини, посунула розвій галицько-руської інтелігенції значно вперед /.../ безповоротно рішила побіду народної мови над старим галицьким макаронізмом»²².

Дослідники відзначають, що культурно-освітнє і громадське життя в Галичині в другій половині XIX століття розвивалося під могутнім впливом Шевченкового слова, але особливу роль відіграла діяльність М. Драгоманова. З ним І. Франко пов'язує третю фазу впливів²³. Діяльність Драгоманова, його заклик до українців «жити по своїй волі на своїй землі» знаменували перехід українства від культурництва до політичної боротьби. Ним же було ще раз сформульовано соборницький ідеал: «...Україною ми звемо всю сторону від верху р. Тиси в теперішнім Венгерським королівстві, на заході сонця, до р. Дону на

²¹ Галицьке слово. 2013. 25 жовтня.

²² Будівничий української державності. С. 173.

²³ «Роки 70-ті і 80-ті в історії української свідомості були назавсігди лишаться часом переважного впливу М.П. Драгоманова. Для тих 20-ти літвін є характеристикою, хоча, звісно, вплив його праці і думок триватиме далеко довше і ввійде в великій часті як основа всякого майбутнього програму роботи на українським ґрунті» / Будівничий української державності. С. 174.

сході й Кубанську землю в теперішнім Російському царстві, – від верху р. Нарева на півночі до Чорного моря на півдні – усю ту землю, де гурт народу говорить українською мовою»²⁴. На думку М. Грушевського місія Драгоманова – це ціла епоха в українському житті.

З кінця XIX ст. зусиллями І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаника, О. Кобилянської, М. Коцюбинського формується єдина українська художня література, героями якої стають як наддніпрянці, так і галичани. Активно розвивається процес становлення єдиної української літературної мови. Ці процеси відбуваються хоча й повільно, бо активно гальмуються асиміляційними впливами росіян та поляків, але й невпинно. Ці зовнішні ворожі обставини прирікають наддніпрянців та галичан до спільних дій.

У другій половині XIX ст. українська інтелектуальна еліта, добре розуміючи всю небезпеку бездержавного існування народу та поділу його території між іншими державами, докладала величезних зусиль для взаєможивлення культур наддніпрянських та галицьких українців. Валуєвський (1863 р.) та Емський (1876 р.) укази спрямовані на витіснення української мови з публічного простору неймовірно підвищили статус Галичини в очах українців-наддніпрянців. З ініціативи О. Кониського, Д. Пильчикова та фінансової підтримки Є. Милорадович (Скоропадської) 1873 р. у Львові було створено Літературне товариство ім. Тараса Шевченка. Згодом реорганізоване в Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, під орудою М. Грушевського воно протягом кількох десятиліть виконувало роль національної академії наук, займалося підготовкою української наукової еліти, створювало й друкувало журнали та книжки, поширювало гуманітарні знання по обох берегах Збруча. Діяльність товариства була надзвичайно важливою для поборювання москво-

²⁴ Україна: Антологія пам'яток державотворення Х–XX ст.: У 10 т. Т. 6: Змагання за українську ідею (від 60-х років до кінця XIX ст.). К., 2008. С. 348.

фільських ідей та формування українського національного дискурсу в Галичині. Не менш важливою і до сьогодні недооціненою була діяльність митрополита Андрея Шептицького, який, очоливши греко-католицьку церкву, надав їй українського національного спрямування та фінансово підтримував українські громадські та культурні товариства. Можна згадати і про внесок Є. Чикаленка, який виділив значну суму грошей (25 тис. рублів) на Академічний дім у Львові та кошти на навчання 1904–1905 рр. української, переважно наддніпрянської, молоді у тому ж місті.

1995 р. І. Франко в статті «Дещо про польсько-українські відносини» пише: «Український народ, що налічує близько 20 мільйонів і займає великі простори від Сяну до Кубані, перебуває у вкрай ненормальному становищі. Історія останніх сторіч склалася так нещасливо для нього, що він відстав від своїх сусідів щодо розвитку як політичного і суспільного, так й інтелектуального. Поділений на дуже нерівні частини між двома могутніми державами, в одній з яких усіма засобами політичної влади і адміністративного свавілля утримується на рівні вегетування такою мірою, що навіть його мова там є недозволенним плодом. У другій користується, щоправда, опікою конституційних законів, але, позбавлений імущих і впливових верств, надто мало може з неї користувати»²⁵. Франко свідомо пише про один український народ, поділений кордонами різних імперій, але об'єднаний стратегією самозбереження та розвитку. Обставини змінилися, національна ідея вкоренилася в Галичині, вона стає українським П'ємонтом, і тепер характерною особливістю цієї стратегії є те, що галичани «ця частка українського народу має виконувати життєві функції за весь народ, повинна утворювати стільки цивілізаційного капіталу, скільки його потрібно на покриття бюджету усїєї Русі-України»²⁶. І вона це робить.

²⁵ Там само. С. 143.

²⁶ Там само. С. 144.

З кінця XIX ст. соборність стає одним з наріжних каменів ідеологічних декларацій, програм та маніфестів новостворених українських політичних партій. 1891 р. молоді українські радикали у Відні, ревізуючи програму Української радикальної партії, писали, що політичні потреби «вимагають, щоби кожна народність, під загрозою загибелі, була зорганізована в самостійний політичний організм: новожитну централістичну державу»²⁷. Народна Рада, що утворилася у Львові 1885 р., у своїй новій програмі 1892 р. записала: «Ми, русини галицькі, часть народу русько-українського вище 20-ти мільйонового, маючи за собою тисячолітню минувшість історичну народу, що утративши самодіяльність державну боровся віками за свої права державно-політичні, а ніколи не зрікався і не зрікається прав самостійного народу...»²⁸. Програма Народної Ради, яка ідейно спиралася на маніфест 1848 р., може розглядатись як перша поширена політична програма національних дій. У ній ішлося про необхідність вільного розвитку українців як самостійної слов'янської народності, конституційної оборони її прав і інтересів, підйому з економічного упадку, належних умов для греко-католицької церкви, розвитку народної освіти.

Практично в той же самий час в Каневі, біля могили Т. Шевченка, члени новозаснованого таємного Братства Тарасівців в своєму політичному маніфесті оголосили, «що Україна була, єсть і буде завсіди окремою нацією, і як кожна нація, так і вона потребує національної волі для своєї праці й поступу»²⁹. І далі: «Для нас свідомих українців єсть один український народ. Україна австрійська і Україна російська однак нам рідні, і жодні географічні межі не можуть роз'єднати одного народу, і аби була у нас моральна міць, то ні нас не зможуть відірвати від Галичини, ні Галичини від нас, бо ідеї, духу розірвати на два

²⁷ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Док. і матеріали. Упорядкували Тарас Гунчак і Роман Сольчаник. В 3-х т. Т. 1. 1983. С. 14.

²⁸ Там само. С. 17.

²⁹ Там само. С. 20.

шматки не можна, як нічим не можна спинити Дніпрової течії: вона завжди опиниться у морі, які б перепони не були»³⁰.

Наприкінці 1899 р. у Львові створилась Українська національно-демократична партія, яка оголосила, що її ідеалом є «незалежна Русь-Україна, в якій би всі частини нашої нації з'єдналися в одну новочасну культурну державу». Образ одної, єдиної нероздільної вільної самостійної України «від гір карпатських аж по кавказькі»³¹, сформований М. Міхновським 1900 р., став загальноновизнаним національним ідеалом, на якому зійшлися політичні сили України початку ХХ ст. В наступні десятиліття ідея соборності залишалась інтегральним чинником і чи не єдиним не дискусійним положенням програмних цілей усіх течій українського національно-визвольного руху. Сукупність всіх зазначених чинників на початку ХХ ст. призводить до помітних зрушень у самосвідомості, етноніми «малорос» та «русин» поступово зникають з української наукової та політичної літератури, їм на зміну приходить універсальне визначення «українець». Єдність народу «від Сяну до Дону» стала складовою української національної ідеї, проте існувало одне важливе «але». Питання територіальної єдності не було вирішено, і навіть не ставилося на практичну площину. Від кирило-методіївських братчиків українці-наддніпрянци були федералістами, найсміливіші гасла яких не виходили за межі національно-територіальної автономії України в Російській державі. Теж можна сказати і про українців-галичан. Скажімо згадана вище програма УНДП розглядала об'єднання українських земель в одній державі як стратегічну перспективу, тоді як ближче завдання полягало в створенні з Галичини та Буковини окремого краю у складі Австро-Угорщини. Саме на це завдання були спрямовані головні зусилля партії. Проте це не заперечувало соборницький ідеал. Відгукуючись на появу партії та її

³⁰ Там само. С. 23.

³¹ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Док. і матеріали. Упорядкували Тарас Гунчак і Роман Сольчаник. В 3-х т. Т. 1. 1983. С. 67.

програми, І. Франко в статті «Поза межами можливого» 1900 р. відзначає: «Ідеал національної самостійності в усякому погляді, культурнім і політичним, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його здійснення, лежать просто-таки під ногами, і що тільки від нашої свідомості цього ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки»³². Відомо, що «стежки», які топтала більшість політиків по обидва береги Збруча були федералістськими, а це відсовувало реальне об'єднання на далеку перспективу розпаду імперій. В реальність такого сценарію на початку століття мало хто вірив. Однак рано чи пізно ідеї реалізуються, особливо коли для цього створюються сприятливі умови та обставини. Вони з'явилися, коли в справу втрутилася Світова війна.

* * *

Початок світової війни не віщував Україні нічого доброго. Війна виявила, що українські території цікавлять одну й другу воюючі сторони. Росія розглядала війну як один зі способів «визволення під'яремної Русі», саме так нею бачилася Галичина. Російська влада протягом довгого часу фінансово підтримувала москвофільський рух і робила на нього ставку з початком війни. Австро-Угорщина була не проти розширити свої володіння за рахунок Поділля та Волині. Німеччина мала плани відірву України від Росії. Це були геополітичні плани, але ніхто не переймався долею українців і не збирався створювати українську державу³³. Більше того російська влада з початком війни

³² Франко І. Поза межами можливого // Літературно-науковий вісник. Львів, 1900. Т. XII. С. 9.

³³ С. Ріпецький автор книги «Українське січове стрілецтво» пише: «Війна вибухнула по волі великих держав ікожна з них мала свої власні інтереси і плани. Зокрема, безпосередньою метою Центральних держав не

почала нове коло гонінь на український рух, на своїй території заборонила і так нечисельну українську пресу, зокрема газету «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Українську хату», тижневик «Село». Захопивши Галичину, вона з потроєною енергією нищила українські громадські та культурно-освітні організації, школи, пресу, переслідувала греко-католицьких священників. Проте військові поразки на фронтах, економічні труднощі дещо зупинили цей нищівний запал.

Німці та австрійці діяли в дещо інший спосіб. На початку війни вони фінансово підтримали лівих українських політичних емігрантів, які створили Союз визволення України, який розгорнув роботу серед українців в австрійських та німецьких таборах військовополонених. Програмові засади союзу оберталися навколо гасел самостійності та соборності України. Його очільники сподівалися, що після поразки Росії вдасться створити українську державу на чолі з монархом, якого бачили у Вільгельмові Габсбургу (Василеві Вишиваному)³⁴.

Перша світова війна створила небезпечний прецедент, поставивши великі маси українців в лави воюючих одне з іншим ворожих угруповань. На початку війни більшість українських політичних організацій підтримала «свої» уряди. Українські політичні партії Галичини, 1-2 серпня 1914 р. створили у Львові Головну Українську Раду, яка у своєму маніфесті 3 серпня 1914 р. закликала українців «одностайно виступити проти царської імперії, у складі тої держави, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку»³⁵. Подібним чином діяли

було визволення російської України та створення української держави. Ніхто не хотів за Україну воювати та ніхто не виставляв на початку війни політичних цілей, зв'язаних з Україною» // Ріпецький С. Українське січове стрілецтво. Нью-Йорк, 1956. С.

³⁴ *Курас І.Ф.* Солдатенко В.Ф. Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917–1920 рр.). К., 2001. С. 77.

³⁵ *Левицький К.* Українські політики. Сильветки наших давніх послів і політичних діячів / К. Левицький. Львів, 1936. Ч. 1. С. 122.

українські політичні сили в Росії. Але з ходом війни ситуація почала змінюватися. Національне питання в другій половині війни вийшло далеко за межі діяльності громадських та політичних партій. Війна докорінно змінила політичну карту Європи. По її завершенні зникли три величезних імперії: Росія, Австро-Угорщина та Німеччина. А це створило сприятливі умови для малих «неісторичних» народів реалізувати мрії про власну державність. Війна актуалізувала гасло «права націй на самовизначення», привела до суттєвих зрушень у національній свідомості, обернулася шерегом революцій. Відомий американський історик М. фон Гаген вважає, що світова війна принесла українському рухові не лише нові випробування, але й нові можливості³⁶. В тому числі для відновлення української державності та реалізації соборницьких прагнень.

Падіння самодержавства в Росії, створення Української Центральної Ради знаменувало новий революційний етап в історії українського національно-визвольного руху. Ініціативи УЦР з відновлення української державності нехай і в формі національно-територіальної автономії мобілізували під її крило величезні маси населення, змусили Тимчасовий уряд іти на поступки. Проголошення Центральною Радою Української Народної Республіки стало центральною подією Української революції 1917–1921 рр., логічним завершенням довготривалого національно-визвольного руху і безперечно мало великий вплив не лише на підросійську Україну, але й на австрійську. 19 грудня 1917 р. член Української парламентарної репрезентації у Відні Є. Левицький заявив, що «Галичина творить неподільну і нерозлучну спадщину української нації і тому може або в цілості остати при Австрії, або так само в цілості

³⁶ *Хаген, фон. М.* Великая война и искусственное усиление этнического самосознания в Российской империи // Россия и Первая мировая война (Материалы международного научного colloquiuma). Спб., 1999. С. 389.

бути злучена з Українською Народною Республікою, що відповідало б найвищому ідеалові української нації»³⁷.

IV Універсалом Центральної Ради і на мирових переговорах в Бересті з країнами Четверного блоку УНР твердо заявила про соборницьку перспективу своєї державної політики. Українська делегація виступила з вимогою забезпечити територіальну цілісність УНР, «приєднання до України Холмщини, Підляшшя й плебісциту в Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатській Україні»³⁸. Отже, українська дипломатія руба поставила питання про статус Східної Галичини і таки змусила австрійську сторону укласти таємну угоду про створення окремого коронного краю. Проте влада Австро-Угорщини угоди не дотрималась, але це не порятувало її від поразки у війні і краху імперії.

З середини вересня 1918 р. на території Східної Галичини відбулася велика кількість публічних заходів, переважно зборів та народних віч, на яких українці протестували проти віддання в майбутньому Східної Галичини під владу відроджуваної Польщі, вимагали негайної ратифікації Брестської мирної угоди та виконання її таємного додатку. Часто в резолюціях, які ухвалювалися, знаходився пункт про передачу Східної Галичини Українській Державі. «Коли Австрія не хоче нас мати при собі, нехай відпустить Східну Галичину Україні, – йшлося у резолюції народного віча в Старому Самборі 26 вересня 1918 р.»³⁹. Разом з тим те ж віче висловило вимогу і до гетьмана П. Скоропадського, «щоб опер будову української державності на чисто українським правительстві і на народі сільським, і робітничим, а не на поміщиках, яко елементі переважно неукраїнським»⁴⁰.

³⁷ Цит. за: *Кедрин Іван*. У межах зацікавлення. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто. 1986. С. 114.

³⁸ *Верстюк В.* Українська Центральна Рада. К., 1997. С. 239-240.

³⁹ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 1. Івано-Франківськ, 2001. С. 140-141.

⁴⁰ Там само. С. 141.

16 жовтня 1918 р. австрійський імператор проголосив про перетворення Австро-Угорщини в союз національних держав. Ключовою в цісарському маніфесті була теза про те, що «кожне плем'я на області, яку воно заселяє, творить свій державний організм»⁴¹.

Революція 1918 р. в Австро-Угорщині посилила надії українців Галичини на реалізацію права самовизначення, а факт існування державності на Великій Україні створював шанси до об'єднання нації в єдиній Українській Соборній Самостійній Державі. 6 жовтня 1918 р. на урочистому відкритті Державного Українського університету в Києві велике враження на присутніх справив виступ депутата австрійського парламенту д-ра Л. Цегельського, який зокрема наголосив: «Переповнене моє серце почуттям радості і тріумфу! Сьогодні положено найкращий камінець під будучину українського народу. Українська нація прилучилася до європейської культури, і це прилучення є найкращою запорукою, що Україна не загине. Я вірю, я певен в тому, що ви, браття, пригорнете й нас, галичан, до себе...»⁴².

Не минуло й двох днів після цісарського маніфесту як у Львові 18 жовтня виникла Українська Національна Рада, яка визнала себе верховною владою, «конституантою сеї часті Українського Народу, яка живе в австро-угорській монархії на цілій його етнографічній території»⁴³. Тоді ж на УНРаді було заслухано три доповіді: Є. Петрушевича про політичне становище в Австро-Угорщині, Є. Левицького про проект Статуту УНРади та С. Барана на тему: «Чи нова держава має змагатися до злуки з Українською Державою над Дніпром негайно»⁴⁴.

⁴¹ Там само. С. 175.

⁴² *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. Т. 2. Українська гетьманська держава 1918 р. Нью-Йорк, 1954. С. 351.

⁴³ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 1. С. 186.

⁴⁴ *Павлишин О.* Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. Львів, 2013. С. 133.

Навколо останньої доповіді розгорнулася широка дискусія, яка звелася до двох думок, як повідомляла газ. «Діло»: «одна репрезентована соціал-демократами і деякими з галицьких націонал-демократів, була за проголошенням безпроводочного прилучення австро-угорської України до державної України, друга станула на становищі референтів, що треба зорганізувати з австро-угорських земель окремих державний організм, якого остаточну правно-державну будучність вирішить У.Н.Р. як українська конституанта»⁴⁵. Більшість підтримала останню точку зору. Фактично це була позиція голови УНРади Є. Петрушевича, який вважав, що час для об'єднання ще не настав. Наступного дня у Львові у залі Народного дому в присутності уповноважених від українських повітів Галичини та Буковини в кількості близько двох тисяч осіб голова УНР Є. Петрушевич повідомив про рішення ради проголосити українську державу в межах українських етнографічних земель Австро-Угорщини⁴⁶. При цьому Є. Петрушевич посилався як на правову підставу такого проголошення на 13 пункт відомої декларації президента США В. Вільсона та на маніфест австрійського імператора (цісаря) Карла I. Наприкінці цього зібрання слово взяв представник Української соціал-демократичної партії Галичини М. Ганкевич, який наголосив, що «домаганням і ціллю усіх українців є з'єдинення усіх українських земель – між іншими українських земель айстро-угорської держави – в одну державу, що ціллю наших національних змагань є з'єдинена, вольна,

⁴⁵ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 1. С. 200.

⁴⁶ Постанова УНРади датована 19 жовтня починалася так: «1. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині – а зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини творять одноцільну українську територію. 2. Ся українська національна територія уконституується отсим як українська держава» // Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 1. С. 180-181.

самостійна українська республіка»⁴⁷. Ганкевич належав до значно радикальнішої групи українських галицьких політиків, які критично ставилися до діяльності Української парламентської репрезентації у Відні, яка склала основу Української Національної Ради і фактично її очолила. Як відомо головою УНРади був обраний Є. Петрушевич, який очолював Українську парламентську репрезентацію у Відні.

Підштовхнути старших до енергійних дій намагалась молодь. З цією метою ще 13 жовтня львівські студенти провели чисельне віче, на якому по двогодинній живій дискусії було ухвалено резолюцію, яка насамперед підтримувала «невідкличне і справедливе домагання з'єднання всіх земель, заселених українським народом, в одну державну цілість, від нікого незалежну демократичну українську державу»⁴⁸, по-друге критикували Українську парламентарну репрезентацію за її поміркованість і обережність. Однак УНРада не поспішала з активними діями, в той час як поляки готувалися перебрати владу у краї.

Події кінця жовтня Східній Галичині викликали активну реакцію в Україні, як повідомляла «Нова рада» 16 жовтня засідання Українського Національного Союзу провело вибори своїх представників до Української Національної Ради. Обраними виявились В. Прокопович, В. Чехівський та М. Корчинський⁴⁹. З незрозумілих причин обрані не змогли виїхати до Львова, тоді голова Національного союзу В. Винниченко надіслав 23 жовтня вітальну телеграму до УНРади, яка завершувалася побажаннями успішної праці та заявою про повну готовність Національного союзу «піддержати змагане за наш спільний ідеал – об'єднання всіх українських земель в одно державне тіло». Схожого змісту телеграма надійшла до Львова від Чорноморської української громади з Одеси. В ній висловлювалося переконання, що за

⁴⁷ Там само. С. 195.

⁴⁸ Там само. С. 178.

⁴⁹ Нова рада. Київ. 1918. – 17 жовтня.

рішучими кроками галичан «підє об'єднання всіх українських земель від Сяну до Кубані в одно суверенне державне тіло»⁵⁰.

Очевидно варто задуматися над питанням чому керівництво УНРади не поспішало з оголошенням об'єднавчого руху. Одну з відповідей на це питання дав Л. Цегельський пізніше років через 25 в своїх спогадах. 1918 р. Цегельський кілька раз бував в Україні, тобто бачив і оцінював ситуацію власноруч. Він вважав, що ситуація там була непевною, гетьман не мав широкої соціальної підтримки, навпаки українська інтелігенція була до нього в опозиції і готувалася до захоплення влади. «При такому стані речей, провідники галицьких українців гляділи із справжньою журую на те, що діялося в Україні та постійно побоювалися там перевороту. По досвіді з прогнанням Центральної Ради большевиками на переломі 1917–1918 рр. і на основі знання відносин в Україні, галицькі політики мали підставу думати, що всякий переворот у Києві скінчиться зайняттям України большевиками /.../ знаючи, яка завзята агітація йде проти гетьмана з боку українських соціалістів та жидівсько-російських комуністів, та знаючи як нещиро відносяться до нього всякі «малороси» з буржуазії чи з великої посілости, галицькі лідери не вірили, щоб і гетьман вдержався. Особливо побоювалися вони перевороту в разі як німецько-австрійські війська покинуть Україну. А на це якраз заносилося. Ясно було, що в разі революції в Німеччині, німецька армія покине Україну. А тоді заколот і большевицька інвазія були неминучі. Зв'язувати Галичину, будь-що-будь упорядковану та зорганізовану, з такою Україною, національно несвідомою, занархізованою та збольшевиченою – вважали ми крайнім ризком, «скоком у темноту» /.../ Ми воліли виждати як розвиватимуться події в Україні»⁵¹. Отже, поки існувала цісарська Австро-Угорщина галицькі політики тулились до Австрії, сподіваючись

⁵⁰ Українське слово. Львів, 1918. 23 жовтня.

⁵¹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спогади про події в Україні... С. 29.

на допомогу останньої у творенні власної держави, але перед Австрією стояли власні більш нагальні проблеми, а польські політичні діячі впливали на австрійську владу набагато потужніше за українських.

28 жовтня у Празі було проголошено про створення незалежної Чехословаччини, що знаменувало початок розпаду Австро-Угорщини. Того ж дняу Кракові була створена Польська ліквідаційна комісія, до якої мала перейти влада у Галичині від австрійської адміністрації. За її наказом владу у намісника Галичини графа К. фон Гуйна мав 1 листопада перебрати князь В. Чарторийський. Дії Польської ліквідаційної комісії підштовхнули УНРаду до рішучих дій у Львові. 29 жовтня львівський віділ УНРади вирішив зустрітися з намісником Галичини генералом, графом фон Гуйном і переконати його передати владу в руки УНРади. Намісник відмовився це зробити без наказу цісаря. Наступного дня Л. Цегельський виїхав до Відня для зустрічі з віденським віділом УНРади та головою австрійського уряду професором Ламашем, перед головою урядунову підняли питання про передачу влади. Їм було пообіцяно, що «влада у Львові й Галичині буде передана Українській Національній Раді та що сьогодні ще виїдедо Львова спеціальний кур'єр із цісарським письмом до намісника»⁵². Ситуація була дуже непевна, стара Австро-Угорщина розпадалась на шматки, народне віче у Загребі ухвалило резолюцію про створення Держави словенців, хорватів та сербів, в Будапешті почалося збройне повстання, бунтували армія і флот, австрійський уряд Ламаша створений лише три дні тому переживав агонію і впав, очільники УНРади побоювалися, що поляки можуть їх випередити і захопити владу, тому вирішили мобілізувати українські військові формування на захоплення влади у Львові в ніч на 1 листопада.

До ранку українці встановили контроль над головними комунікаційними центрами міста: поштою, телеграфом, залізничними вокзалами, резиденцією намісника, ратушею, над якою

⁵² Там само. С. 41.

замайорів синьо-жовтий прапор. 9 листопада УНРада утворила тимчасовий виконавчий орган влади – Державний секретаріат, який очолив К. Левицький, а 13 листопада затвердила Основний закон – Конституцію, за яким новостворена держава отримала назву Західноукраїнська Народна Республіка, а Державний секретаріат набрав чинності уряду ЗУНР. Однак становлення держави одразу вперлося у збройне протистояння з поляками. Військові дії у Львові почалися вже надвечір 2 листопада і за кілька днів розгорнулися у справжню війну. Для перемоги у цій війні в українців бракувало сил, бракувало й багато чого іншого необхідного для повноцінного функціонування держави. Л. Цегельський згадує про думки, які його бентежили в ніч з 31 жовтня на 1 листопада, коли він повертався з засідання УНРади, яка остаточно схвалила рішення про захоплення влади. Він пише, що вірив в успішність перевороту, «А що потім?.. З поляками почнеться війна, десь – я думав – на Посянні, на Холмщині... Це певне. Румуни також рушать на Буковину... А де наша армія? Де штаби? Де зброя? Де амуніція?.. Як пустити державну машину в рух? Де адміністрацій ні сили? Де залізничний, поштовий та телеграфний персонал? Звідки взяти грошей? Чим вести державу, а ще й війну?.. Тисячі думок вешталось по голові. Безмежність завдання, що стояло перед нами, виринала ясно у моїй свідомості – серед тихої глухої ночі, коли я йшов пустими вулицями сам один. І серце щеміло не зі страху, а з непевності за будучину, зі свідомості слабості наших сил. Мені стало ясно, що переворот – це «забавка» в порівнянні з тим, що нас жде опісля. І мимоволі думки зверталися на Схід, до Києва, до матері городів наших, де я був тому п'ять тижнів і де – я знав це позитивно – божевільні люди готували також переворот»⁵³. Цегельський пише, що він був не поодиноким в своєму збентеженні, подібним чином думали й інші очільники Українського Національного Союзу. Всі розуміли складність становища і сподівалися на допомогу Києва. «Тільки одні

⁵³ Там само. С. 45-46.

надіялися на те, що гетьман якось вдержиться і допоможе нам, інші ж – більш соціалістично-радикальні та молодші – вірили, що «всяка революція – це вода на наш млин», бо остаточно переможе демократія і «самоозначення народів»⁵⁴. Отже, обставини досить швидко міняли спосіб думання українських галицьких політиків. Ще якихось десять днів назад вони не поспішали за допомогою до Києва, бо сподівалися на добру волю й силу Відня, який, на їх думку, мав взяти під свій омофор нову українську державність.

31 жовтня газета «Діло» опублікувала статтю С. Барана з симптоматичною назвою «Відень чи Київ?». Могло б здатися, що автор вирішив оприлюднити через газету ті думки, які він виклав на першому засіданні УНРади. Але ні, думка змінилася. С. Баран вважає, що проголошена у Львові українська держава занадто мала територіально і за кількістю населення, невідгідно географічно розташована, із зруйнованою війною економікою аграрного типу, оточена сильнішими державами «не була би здібна до повного самостійного розвитку». А що ж тоді? Якою С. Баран бачить ймовірну майбутність цієї держави? Залишившись в самостійному статусі, пише автор статті вона швидше за все буде так чи інакше поглинена новоствореною Польщею, яка не приховує таких намірів, а це в свою чергу буде значити національно-культурне знищення українців. Висновок у статті абсолютно категоричний: «...нема ніяких об'єктивних даних, що змушували би українців Австро-Угорщини до творення другорядної, засудженої на животіння української держави, або до злуки її в наддунайський державний союз. Для нас лишається, отже, тільки одно: всіма силами і всіма способами стреміти до з'єднання всіх українських земель, розділених досі кордонами, в одну державу, у вільну самостійну українську республіку. Ніякі страхіття ширені деким серед нашого громадянства про слабкість державної України, не повинні бути перешкодою до здійснення цього великого клича нинішньої світової

⁵⁴ Там само. С. 47.

війни. Нехай нам присвічують приміри слав'янських і інших народів, що розбивають кордони і лучать в одну державну цілість порозривані доси шматки своєї землі». С. Баран пише, що цю думку підтримує без винятку все галицьке українське селянство, а противиться їй віденський віділ УНРади. Треба згадати, що в раді склалася непроста ситуація. Після прийняття історичного рішення про відновлення української держави УНР розділилася на три частини, у Львові залишилася лише менша частина її на чолі з К. Левицьким. Більшість лідерів УНРади на чолі з Є. Петрушевичем перебувала у Відні і не могла дістатися Львова бо Краків опинився в руках поляків. У цій ситуації у Львові наважилися на перші конкретні кроки спрямовані до України: не просити об'єднання, а лише допомоги. 5 листопада зі Львова до Києва виїхали уповноважені львівським віділом УНРади О. Назарук та В. Шухевич. Вже вечором вони були в Києві і прямо з вокзалу поїхали до гетьманської резиденції. Гетьман їх одразу прийняв, поставився прихильно і пообіцяв допомогу, але не відкрити, а приховану, бо не хотів вступати в конфлікт з Антантою і прямого військового протистояння з Польщею⁵⁵. Гетьманська допомога мала скластися з 10 млн австрійських крон (2 млн доларів США), ескадрилії літаків, батареї гаубиць, двох панцерних авто, кількох вагонів амуніції та військового спорядження. І головне, що пропонував гетьман прибульцям, забрати в Галичину загін січових стрільців під

⁵⁵ Оскільки становище було непевним, то і поляки побоювалися відкритої військової конфронтації з Україною. Про це свідчить лист Ю. Пілсудського генералу Розвадовському щодо окупації Східної Галичини від 28 листопада 1918 р. Начальник Польської держави пише, що Антанта, згідно останніх повідомлень не хоче визнавати Україну і прагне розглядати українське питання як частину російського, тому Східну Галичину і Буковину можна б було поділити між Польщею та Румунією, але це в теорії, бо ми не впевнені чи здійснення цього принципу «буде підтверджене збройною силою там, де лежить джерело української справи, тобто у Києві» // Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 1. С. 453.

командуванням Є. Коновальця, якщо січові стрільці на це згодяться. Це був момент, коли П. Скоропадський після таємного побачення з генералом П. Красновим, віддав наказ про підготовку федеративної грамоти. Тому для нього трапився добрий шанс позбутися від українського за настроями військового формування, бо контррозвідка доповідала про таємні зносини командування стрільців із очільниками Українського національного союзу та про їх плани антигетьманського повстання.

У Білій Церкві, куди з Києва поїхав Назарук, негайно зібралася стрілецька рада. Ідейною підвалиною формування січових стрільців була боротьба за незалежну соборну Українську Народну Республіку. Вони також керувалися гаслом «Через Київ до Львова», тому стрілецька рада «відкинула проект висилки до Галичини якої-небудь частини, виходячи із становища, що січове стрілецтво, хоч походить з Галичини, зв'язане передовсім з інтересами Великої України, та що Київ важніший чим Львів»⁵⁶. Назарук, який зустрів чимало знайомих серед стрільців, залишився в Білій Церкві, а через кілька днів почалося антигетьманське повстання, яке охопило всю Україну. 22 листопада під Мотовилівкою відбувся вирішальний бій між повстанцями Директорії та гетьманським військом. Повстанці оточили Київ, від його штурму їх стримували лише німці.

Тим часом у Галичині розгоралась українсько-польська війна, яка почалася з боїв за Львів. Вони були дуже важкі для українців. Їх вояки, «переважно діти села», погано орієнтувалися в місті, тоді як польські повстанці, переважно львів'яни, добре знали міську топоніміку і «мали по своїм боці симпатію й поміч більшості населення»⁵⁷. 9 листопада румунські війська вступили на Буковину. Українцям була необхідна термінова допомога. Що в черговий раз змушувало повертатися до проблеми об'єднання з Великою Україною. Того ж 9 листопада УНРада

⁵⁶ Назарук О. Рік на Великій Україні. Конспект споминів з Української революції. Нью-Йорк. 1978. С. 8.

⁵⁷ Лозинський М. Галичина в 1918–1920 рр. Нью-Йорк, 1970. С. 50.

створила уряд ЗУНР – Державний секретаріат, а перед прийняттям його урочистої обітниці, спеціальним рішенням наголовила на дорученні «Державному секретаріатові поробити потрібні заходи для з'єдинення всіх українських земель в одну державу»⁵⁸.

17 листопада на засіданні Державного секретаріату несподівано з'явився І. Луценко, який вітав ЗУНР, запевнив, що Україна буде допомагати Галичині, але просив не поспішати з об'єднанням, поки остаточно не з'ясується становище гетьманської влади⁵⁹. Які повноваження і від кого мав І. Луценко залишилося не з'ясованим, але очевидно, що цей епізод відіграв свою роль. Державні секретарі вагалися, їх стримувала як соціалістичність Директорії, так і гетьманське русофільство. Лише залишення Львова 21 листопада, ще раз підштовхнуло Державний секретаріат до контактів з Києвом. 23 листопада у Золочеві уряд ухвалив ряд важливих рішень, в тому числі вислати місію у складі Л. Цегельського та Д. Левицького на Велику Україну, щоб «дістати від неї поміч – головно штабовиків, фонди на ведення війни, тяжку артилерію, амуніцію і одяг для війська»⁶⁰.

Ситуація в Україні була не менш складною, ніж в Галичині, антигетьманське повстання охопило всю країну, гетьманська влада зберігалася лише в Києві. Як згадував Л. Цегельський було незрозуміло з ким доведеться мати справу: з гетьманом чи Директорією. На телефонні дзвінки оточений Київ не відповідав, а Директорія надіслала до кордону у Волочиськ спеціальний поїзд, який доставив членів місії до Фастова, місця перебування Директорії. Саме тут у Фастові, після довгих дискусій про форму об'єднання був розроблений і підписаний перший важливий документ, який відкривав дорогу до реального завер-

⁵⁸ Там само. С. 45.

⁵⁹ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 1. С. 273-274.

⁶⁰ *Цегельський Л.* Від легенд до правди. Спогади про події в Україні... С. 118.

шення об'єднання. Він дістав назву передвступного договору, в якому сторони зафіксували наміри щодо майбутнього об'єднання. Договір був коротким, складався із преамбули та 5 пунктів. Перший говорив про непохитний намір ЗУНР у найкоротшому часі «увійти зі всією своєю територією і населенням в Українську Народну Республіку». Другий пункт фіксував зобов'язання УНР «прийняти всю територію і населення Західноукраїнської Народної Республіки як складову частину державної цілості в Українську Народну Республіку». Уряди зобов'язались реалізувати «державну злуку» найкоротшим часом (пункт третій). Четвертий пункт договору передбачав, що ЗУНР, «з огляду на витворені історичними обставинами, окремими правовими інституціями та культурними і соціальними різницями окремішності життя на своїй території й її населення», дістає право на територіальну автономію, межі якої має визначити окрема спільна комісія, а ратифікувати – законодавчі й урядові органи обох республік. П'ята стаття повідомляла, що договір був підготовлений у двох примірниках і скріплений підписами чотирьох членів Директорії (за винятком відсутнього Макаренка) та двох членів галицької делегації⁶¹. Місія повернулася в Галичину 7 грудня не лише з примірником Передвступного договору, але й з 10 млн австрійських марок, гаубицями, кулеметами, рушницями, амуніцією, борошном та цукром. Разом з Цегельським та Левицьким їхали генерал М. Омелянович-Павленко, який очолив УГА, полковник Є. Мишковський та ще кілька штабних офіцерів. Одразу після Л. Цегельського та Д. Левицького Україну відвідав секретар військових справ ЗУНР Д. Вітовський, а також почався процес ширшого товарообміну⁶².

⁶¹ Лозинський М. Галичина в 1918–1920 рр. С. 67.

⁶² 12 грудня Державний секретаріат заслухав звіт Д. Вітовського про його поїздку в Україну і переговори про товарообмін. Було вирішено запросити представників Директорії до Тернополя та заключити угоду про товарообмін // Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 2. С. 50.

Дорога до об'єднання була відкрита, але ніхто не міг сказати наскільки короткою чи довгою вона буде. «Найкоротший час» був невизначеним поняттям і міг розтягнутися на місяці. Обидві держави жили своїм власним складним життям. В документах Директорії за грудень 1918 р. не вдалося виявити жодних реакцій на передвступний договір. Директорія, переїхавши з Фастова до Вінниці, переймалася питаннями майбутнього ладу в УНР, обговорювала ідею Трудового конгресу, турбувалась переїздом до Києва. В Декларації Директорії від 26 грудня 1918 р., яка визначала соціальні підвалини та головні напрями реалізації влади, не знайшлося жодного слова про соборність. В «Щоденнику» В. Винниченка за грудень 1918 р. на цю тему жодного слова, а 21 січня 1919 р. лише коротка фраза, що «завтра має бути урочисте проголошення з'єднання Західньої і Східної Українських республік у єдину Українську Народну Республіку»⁶³. Навпаки Державний секретаріат кілька раз повертався до цього питання. 9 грудня Л. Цегельський мав двогодинний звіт про поїздку в Україну. «Загальне враження з нього було таке, що на Велику Україну важко рахувати, а навпаки, що вона може потягнути за собою Галичину в пропасть анархії, – згадував Л. Цегельський. – Моє звідомлення укріпило Державних секретарів у думці, що треба числити тільки на свої сили, творити свою дисципліновану армію та упорядковувати Східну Галичину як окрему адміністративну одиницю»⁶⁴. Л. Цегельський пише, що його доповідь була сприйнята «з однодушним одобренням», проте є підстави до сумнівів. В Державному секретаріаті не було однастайності. Про це свідчила відставка К. Левицького, якого на посаді голови уряду заступив С. Голубович, а також спроба Д. Вітовського, який виступав за негайне об'єднання двох республік, встановити військову диктатуру.

⁶³ *Винниченко В.* Щоденник. Т. 1. 1911–1920. Едмонтон–Нью-Йорк. 1980. С. 313.

⁶⁴ *Цегельський Л.* Від легенд до правди. Спогади про події в Україні... С. 163-164.

17 грудня на секретаріаті обговорювалося питання про скликання нового складу УНРади, про підготовку спеціального комунікату до населення і одночасно було схвалено відзначити в цьому документі, що час на проголошення злуки з Україною прийде «аж тоді, коли ми осядемо у Львові, бо тоді зможуть взяти участь в нарадах всі члени Ради і тим самим виявлять волю загалу, а не лиш тих, що при теперішніх відносинах до Тернополя»⁶⁵. Тобто Державний секретаріат не поспішав, маючи надію, що Львів вдасться відвоювати, і його (секретаріату) ситуація зміниться на краще. Уряд ЗУНР не насмілювався взяти на себе таку ініціативу, очікував дообрання УНРади та повернення з Відня Є. Петрушевича, а разом з тим намагався з'ясувати політику Антанти щодо колишньої Австро-Угорщини і головно стосовно Галичини. Була надія, що відновлена Польща не вийде за межі своїх етнічних кордонів, тоді у Східній Галичині з'являвся шанс отримати підтримку Антанти. І одразу ж повставало інше питання: чи визнає Антанта УНР? Позитивна відповідь на це питання була сумнівною. Щоб з'ясувати ці питання до Парижа було спрямовано секретаря закордонних справ В. Панейка.

Проте і контакти ЗУНР і УНР не переривалися, після остаточної перемоги антигетьманського повстання і в'їзду Директорії до Києва 18 грудня Державний секретаріат вдруге відрядив Л. Цегельського в Україну. Окрім питань про розширення товарообміну в розмові Л. Цегельського з В. Винниченком було обговорено проблему об'єднання. Позиція Галичини полягала в тому, що новообрана Українська Національна Рада мусить зібратися і затвердити Передвступний договір, після чого необхідно створити спільну комісію, яка виробить детальний закон про об'єднання. В. Винниченко не заперечував проти такого плану дій, який потребував певного часу. Однак на поверхню вийшли причини, які пришвидшили процес.

⁶⁵ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 2. С. 50, 52.

Насамперед Українській Галицькій Армії не вдалося відвоювати Львів, їй не вистачало зброї та бойового спорядження, через це в армії міцніли об'єднавчі настрої. Їх виразником в уряді виступав Д. Вітовський. Такі ж настрої панували на місцях, в галицьких повітах у грудні 1918 р. розгорнувся масовий низовий рух з вимогами негайного об'єднання в одну українську державу⁶⁶. О. Павлишин в одній із своїх статей наводить резолюцію селян жителів села Жулин неподалік Стрия, ухвалену 22 грудня 1918 р. Підписаний 188 мешканцями документ говорить: «Ми нижчепідписані заявляємо і стверджуємо своїми підписами, що ми не желаємо Західної окремої Української Республіки, а вносимо резолюцію щоби східна Галичина, Буковина і північна часть Угорщини заселена Українськими жителями належала і стала сполучена разом з усіма українськими землями, а головною столицею признаємо місто Київ і єго Республіканське правительство в Києві»⁶⁷. Дослідник вважає, що саме ця низова ініціатива підштовхнула керівництво ЗУНР пришвидшити об'єднавчий процес. Висвітлюючи прибуття Української Національної Ради до Станіслава 2 січня 1919 р., місцева газета «Нове життя» висловила надію: «що Українська Національна Рада, мусить дати нашому народові своє авторитетне запевнення, свою згідну заяву, що соборна Україна творитиме одну Народню Республіку»⁶⁸.

Фактично справа соборності стала ключовою в роботі реорганізованої УНРади, яка відбула свою сесію 2-4 січня 1919 р. у Станіславі. Нібито справа була вирішена, але навколо форми об'єднання, її глибини і всеосяжності розгорілася жвава дис-

⁶⁶ Див.: Нариси історії Української революції 1917–1921 років. У двох книгах. Книга друга. К., 2012. С. 182.

⁶⁷ Павлишин Олег. Злука: від Фастівської угоди до Варшавського договору// Історична правда: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/01/22/153557/>.

⁶⁸ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали. Т. 2. С. 140.

кусія. Прихильниками повного злиття з передачею влади у руки Києва виступали селянські делегати, а також соціал-демократ С. Вітик, націонал-демократ Т. Старух, радикал П. Шекерик-Доників. Керівники УНРади та уряду наводили аргументи на користь принаймні тимчасового збереження влади у своїх руках. Проект постанови про об'єднання виробила комісія закордонних справ УНРади, якою керував Л. Цегельський. Він і презентував проект раді на засіданні 3 січня. Делегати спочатку схвалили Передвступний договір підписаний місяцем раніше у Фастові, а після цього і постанову «Про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою». Текст постанови був стислим. УНРада повідомляла про затвердження Передвступного договору та доручення Державному секретаріатові завершити укладання договору з урядом УНР. Однак до того часу, поки не зберуться Установчі збори об'єднаної республіки, законодавчу владу на території ЗУНР мала здійснювати УНРада, а виконавчу – Державний секретаріат⁶⁹. Постанова була схвалена одностайно і театральна зала готелю «Австрія» зустріла її вибухом овацій. «З грудей усіх приявних залунало грімке «Слава!», а потім зірвався дійсний гураган оплесків, що тривав кілька хвилин. Чимало членів Ради і слухачів на галереях плакало, а всі – старі парламентарні бувальці – мали сльози в очах, – згадував пізніше один з делегатів.-Хтось із членів Ради, чи не д-р Трильовський, зачав «Ще не вмерла Україна». Вся саля і галереї підхопили гімн єдиними устами і єдиним серцем»⁷⁰. На цьому емоційному піднесенні засідання УНРади було закрито, а урочистості перенесено на вулиці Станіславова, на яких відбувся військовий парад та смолоскипна хода. В найближчі дні січня хвиля подібних акцій прокотилася багатьма містами Східної Галичини.

⁶⁹ Лозинський М. Галичина в 1918–1920 рр. С. 67-68.

⁷⁰ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спогади про події в Україні... С. 219.

В Києві про рішення УНРади стало відомо 3 січня 1919 р. з телеграми Д. Вітовського до С. Петлюри. 5 січня телеграму надрукувала газ. «Нова рада». 16 січня в столиці отримали офіційне повідомлення президії УНРади і Державного секретаріату ЗУНР про ухвалу здійснити злуку. Середина січня була дуже непростим часом в історії Директорії. З північного сходу в Україну вторглися російські більшовицькі війська, на півдні висадився десант Антанти. Сама Україна нагадувала киплячий казан, який ніяк не міг охолонути після антигетьманського повстання. Соціальні та національні суперечності ділили суспільство. До обставин об'єктивного характеру додавалися і суб'єктивні. В Директорії опинилися не одностайні об'єднані спільною програмою дій, а представники різних політичних партій нездатні до одностайних дій та й без великого досвіду державного управління. Влада не могла визначитися з напрямками своєї зовнішньої та внутрішньої політики. Це засвідчила державна нарада, яка відбулася в Києві 16 січня. Вона фактично закінчилася нічим, продемонструвавши лише поділ між учасниками на прихильників демократичної форми влади і радянської. Всі вагомні рішення відкладалися до роботи Трудового конгресу, який мав виконати роль передпарламенту УНР і відкриття якого очікували з дня на день. За таких обставин проведення акції з об'єднання сходу і заходу України мало знизити градус напруги, підняти оптимізм, а участь галицької делегації в роботі Трудового конгресу могла стати запобіжником від крайніх лівих рішень.

18 січня уряд ухвалив призначити урочистості на 22 січня, організацію свята доручити міністру освіти, а на його проведення асигнувати 100 тис. крб.⁷¹ Дата була не випадковою. Саме 22 січня виповнювалася перша річниця проголошення незалежності УНР. А наступного дня мав розпочати роботу Трудовий

⁷¹ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Т. 1 / Упоряд: В. Верстюк та ін. К., 2006. С. 197.

конгрес. 65 місць на ньому було відведено делегатам ЗУНР, про що було повідомлено Станіславів. Однак Державний секретаріат вирішив з ряду причин, які були озвучені, делегатів не обирати, а надіслати до Києва представницьку делегацію з 36 осіб. Очолив її віце-президент УНРади Л. Бачинський, а до складу увійшло кілька державних секретарів, провідні галицькі політичні діячі. В делегації були представлені також Буковина і Закарпаття.

18 січня столиця з почестями та особливим піднесенням зустрічала посланців ЗУНР. На залізничному вокзалі гостей під співнаціонального гімну вітав прем'єр-міністр В. Чехівський, почесна варта з січових стрільців, їх поселили в «Гранд-готелі» – одному з кращих київських готелів, організували кілька екскурсій по історичних місцях та перегляд театральних вистав. Києви дуже тепло і з цікавістю зустрічали гостей, яких можна було легко визначити по святковому гуцульському одягу. 21 січня о 21 годині відбулася розширена нарада Директорії та уряду УНР з делегацією ЗУНР. На ній розгорнулося жваве обговорення остаточної форми об'єднання, в підсумку нарада прийшла до рішення дотримуватися формули Передвступного договору, який залишав за ЗУНР право на самоуправління. Протокол Ради Народних Міністрів УНР підсумував: «З'єднання Укр. Нар. Республіки з Західною Укр. Нар. Республікою ухвалити»⁷². Ранком 22 січня члени Директорії підписали власний фінальний документ – Універсал, – який з боку УНР став правовою підставою Акту Злуки. Зважаючи на те, що готували його очевидно в останню ніч, текст виявився стислим: Директорія вітала український народ з великою історичною подією та фіксувала, що «однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Україна) і Наддніпрянська Велика Україна». Важливою правовою нормою документу було визнання, що об'єднання здійснюється «на умовах, які зазначені

⁷² Там само. С. 204.

в постанові Західної Української Народної Республіки від 3-го січня 1919 року». Після цього залишалося лише урочисто оприлюднити ухвалені рішення в публічному просторі. Відповідно до київських традицій для цього було обрано Софіївський майдан, де мало відбутися велике театралізоване громадсько-політичне дійство. Його режисура була доручена видатному театральному режисеру М. Садовському. При вході з Володимирської вулиці до Софійської площі була споруджена Тріумфальна арка, яку прикрашали герби УНР і ЗУНР. Опівдні під звуки оркестру майдан наповнили військові, які створили навколо пам'ятника Богдану Хмельницькому каре, в якому розташувалися депутати Трудового конгресу, галицька делегація та урядовці УНР, включно з Директорією, решту майдану і прилеглі вулиці заповнили кияни. Залунав національний гімн у виконанні військового оркестру. Перше вітальне слово говорить голова галицької делегації Л. Бачинський і запрошує Л. Цегельського зачитати постанову Української Національної Ради і Державного Секретаріату про об'єднання. Згодом виступає голова Директорії В. Винниченко, а Ф. Швець читає текст Універсалу Соборності. В різних частинах майдану читання дублюється з імпровізованих трибун. Після цього архієпископ Агапіт відслужив з духовенством молебень, за яким почався військовий парад. Наступного дня соборницькі документи затвердив Трудовий конгрес.

В преамбулі до статті вже довелося констатувати, що об'єднання не мало щасливого продовження і глибокої практичної реалізації. Ні ЗУНР, ні УНР не вдалося закріпитися на політичній карті повоєнної Європи. Вони впали в боротьбі з більш сильними супротивниками, а їх території були на довгі роки окуповані сусідніми державами. Історики впродовж століття шукають відповідь на питання, чому так сталося. Якщо спробувати привести всі причини до спільного знаменника, то мусимо визнати, що головна з них полягала у слабкості як одного, так і іншого державного утворення. Політичні лідери обох частин України не мали чіткої відповіді на виклики, які сформували

світова війна і революція, а головно не виробили спільного ідеалу майбутньої української державності. В ході Української революції їх було запропоновано кілька, і до того ж доволі контроверсійних. Західняки боялися революційних зрушень, а східняки навпаки намагалися пірнути в них якомога глибше. Таке поєднання виглядало доволі штучним і лише викликало підозри один до одного, які з літа 1919 р. переросли у відвертий конфлікт. Варто згодитися з думкою О. Павлишина, що ставши на шлях об'єднання силою обставин, обидві сторони не були готові до конструктивної співпраці⁷³. Не дійшовши порозуміння, не створивши спільного уряду, не зібравши в одних руках всі можливі ресурси, тодішні українські політики прирекли справу, яку очолили, на поразку. Єдине, що вони не змогли підважити, це була ідея соборності. Незважаючи ні на які перепони, вона продовжувала жити, займаючи помітне місце в модерній українській суспільно-політичній думці⁷⁴, виступаючи потужним ресурсом у боротьбі за незалежність уже в нових обставинах кінця ХХ ст.

REFERENCES

Verstiuk V. ta in. (2006). Dyrektoriia, Rada Narodnykh Ministriv Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. Lystopad 1918 – lystopad 1920 rr.: Dok. i materialy. U 2-kh tomakh, 3-kh chastynakh. T. 1. Kyiv. [in Ukrainian].

Verstiuk V. ta in. (2012). Narysy istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv. U dvokh knyhakh. Knyha 2. Kyiv. [in Ukrainian].

Vynnychenko V. (1980). Shchodennyk. T. 1: 1911–1920. Edmonton – Niu-York. [in Ukrainian].

Doroshenko D. (1954). Istoriia Ukrainy 1917–1923 rr. T. 2. Ukrainaska hetmanska derzhava 1918 r. Niu-York. [in Ukrainian].

⁷³ Павлишин О. Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2002. Вип 37/1. С. 341.

⁷⁴ Див.: Кедрин І. Соборність (з нагоди 60-ліття Акту 22 січня 1919 року) // Кедрин І. В межах зацікавлення. Нью-Йорк, 1986. С. 113-120.

Dziuba I. ta in. (2008). Ukraina: Antolohiia pamiatok derzhavotvorennia XIX–XX st.: U 10 t. T. 6: Zmahannia za ukrainsku ideiu (vid 60-kh rokov do kintsia XIX st.). Kyiv. [in Ukrainian].

Franko I. (1900). Poza mezhamy mozhlyvoho, Literaturno-naukovyi visnyk. Lviv. T. XII. S. 1-9. [in Ukrainian].

Hagen von M. (1999). Velykaia voina i iskusstvennoe usilenie etnicheskogo samosoznaniia v Rossyiskoi imperii, Rossyia i Pervaia myrovaia voina (Materialy mezhdunarodnogo nauchnogo kollokviuma). Sankt-Peterburg. s. 385-405. [in Russian].

Halytske slovo. 2013. 25 zhovtnia. [in Ukrainian].

Hoshuliak I. (2009). Ternystyi shliakh do sobornosti (vid idei do Aktu Zluky). Kyiv. [in Ukrainian].

Hrushevskiy M. (1992) Khto taki ukraintsi i choho vony khochut // Velykyi ukrainets. – Kyiv. [in Ukrainian].

Hunchak T., Solchanyk R., uporiad. (1983). Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti. Dok. i materialy. V 3-kh t., T. 1. [in Ukrainian].

Kalakura Ya. (2015). Sobornist Ukrainy v interieri novitnoi istoriohrafii, Sobornist Ukrainy: istorychnyi konteksti vyklyky sohodennia. Kyiv. S. 35-50. [in Ukrainian].

Karpenko O., Mytsan K. (2001). Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923: Dokumenty i materialy. T. 1. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

Karpenko O., Mytsan K. (2003). Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923: Dokumenty i materialy. T. 2. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

Kasianov H. V. (1999). Teorii natsii ta natsionalizmu. Kyiv. 352 s. [in Ukrainian].

Kedryn I. (1986). Sobornist (z nahody 60-littia Aktu 22 sichnia 1919 roku // Kedryn I. V mezhakh zatsikavlennia. Niu-York. S. 113-120. [in Ukrainian].

Kedryn Ivan. (1986). U mezhakh zatsikavlennia. Niu-York–Paryzh–Sidnei–Toronto. [in Ukrainian].

Kuras I. F., Soldatenko V. F. (2001). Sobornytstvo i rehionalizm v ukrainskomu derzhavotvorenni (1917–1920 rr.). Kyiv. [in Ukrainian].

Levytskyi K. (1936). Ukrainski polityky. Sylvetky nashykh davnykh posliv i politychnykh diiachiv. Lviv. Ch. 1. [in Ukrainian].

Lozynskiy M. (1970). Halychyna v rr. 1918 1920. Niu-York. [in Ukrainian].

Medvedev R. (2007). Raskolotaia Ukrayna. Moskva. [in Russian].

- Nazaruk O. (1978). Rik na Velykii Ukraini. Konspekt spomyniv z Ukrainскоi revoliutsii. Niu-Iork. [in Ukrainian].
- Nova rada. Kyiv. 1918. 17 zhovtnia. [in Ukrainian].
- Pavlychko D. (2006). Budivnychi ukrainskoi derzhavnosti. Khrestomatiia politolohichnykh statei Ivana Franka. Kyiv. [in Ukrainian].
- Pavlyshyn O. (2002). Obiednannia UNR i ZUNR: polityko-pravovyi aspekt (kinets 1918 r. – persha polovyna 1919 r.), Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna. Lviv. Vyp 37 / 1, s. 350-363. [in Ukrainian].
- Polonska-Vasylenko N. (1992). Istoriia Ukrainy: U 2-kh tomakh. T. 1. Kyiv. [in Ukrainian].
- Pyrih R. Ya. (2009). Sobornist yak chynnyk ukrainskoho derzhavotvorennia. Kyiv. 229 s. [in Ukrainian].
- Ripetskyi S. (1956). Ukrainske sichove striletstvo. Niu-York. [in Ukrainian].
- Shelukhyn S. (1992). Ukraina – nazva nashoi zemli z naidavnishykh chasiv. Drohobych. 248 s. [in Ukrainian].
- Smyrnov A. S. (2008). Ystoryia Yuzhnoi Rusy. Moskva. [in Russian].
- Tsehelskyi L. (1960). Vid lehend do pravdy. Spohady pro podii v Ukraini zviazani z Pershym lystopada 1918 r. Niu-York–Filadelfiia. [in Ukrainian].
- Ukrainska sobornist: ideia, dosvid, problemy (Do 80-richchia Aktu Zluky 22 sich. 1919 r.). – Kyiv. [in Ukrainian].
- Ukrainske slovo. Lviv. 1918. 23 zhovtnia. [in Ukrainian].
- Verstiuk V. (1997). Ukrainska Tsentralna Rada. Kyiv. [in Ukrainian].